

Uloge ovih lica neće narušiti osnovnu strukturu komedije, naprotiv, samo će doprineti definiciji stila i pojačati ornamente Sterijinih medaljona, goblena i ljupeklikih silueta. Ta će lica, s ostalima, pevati onako kako im Gospodin za glasovinom bude svirao one stare naše pesme.

Dakle, načinjena su skraćena dela i izostavljena gotovo sva »poučitelna«, didaktička naravoučenija Sterijina.

U komediju su interpolirane pesme, kupleti, pošalice, sonгови, bećarci, serenade, svatovac i posveta. Stihovi su pretežno Sterijini, uz izvesna prilagođenja; četiri stiha uzeta su iz Zmajevе pesme »Uh! Uh! Uh!«, zatim nekoliko bećaraca iz Leskovčeve zbirke »Bećarac«, a ostale interpolacije su narodne umotvorine o temi laži. Nekoliko svojih misli o ovoj temi bio sam slobodan da napišem, naravno tamo gde im je bilo mesta i svrhe. Toliko o ovoj adaptaciji. Važnije je reći nešto o režiji, koja predstavu čini predstavom.

LAŽ KAO STIL IGRE

Postavljajući *Lažu i paralažu* na scenu SNP-a, imao sam na umu da su ovde izvedene najbolje postavke Sterijinih dela i da to neobično obavezuje reditelja. Ovde je stvorena estetska škola tumačenja vojvođanske komediografije...

Odlučujući se da u ovoj postavci istaknemo laž kao princip egzistencije persifilirajući stvarnost — otvorila se treća mogućnost: *teatarska igra*. Hipokrizija je postala pravilo igre. Laž je nadigravala istinu, na žalost. Igra je pobedila realizam. Stvorena je nova koreografska, šaljiva i apsurdna zbilja. Došli smo do fizičkog teatra, a čarolije govora i govorne igrarije ostale su u strukturi prisutne. Laž nema kraja ni početka!

LAŽ NAD LAŽIMA

Laž je slatka, vešta, živa, živolazna, životna, ljupka, draga, mila, dovtiļljiva, prevrtljiva, zavodljiva, povodljiva, podvodljiva, luda, čudna, nemoguća, vladajuća, više od života, oćaravajuća, fantastična, fascinantna, opsesivna, izmišljena, domišljena, dvo-smisljena, višesmislena, promišljena, sračunata, prevejana, lukava, podmukla, zla, volšebna, magijska, kulturna, raskošna, bogata, deļstvena, ofanzivna, mobilna, dinamićna, pobedonosna, unosna, pakosna, zemaljska, nebeska, ćovećija — *laž nad lažima*...

A, istina?

(Sterija je bio melanholik, ali je voleo ljude. On je umeo i da im se podsmehuje, ironićno, ali i da se smeje s njima, rado-sno. Zašto da ne?)

Sterijin humor je mio, a njegova komika vesela. Zato je Sterija uvek bio i ostaće na našoj pozornici drag gledalištu.

STERIJA U NOVOM OGLEDALU

Jedno delo može se režirati na bezbroj načina. Najbolja je ona postavka u kojoj se savremenici raspoznaju, ako se radi o klasićnom delu.

Igrajući *Lažu i paralažu* u kutiji ogledala, želeli smo retrospektivno doćarati zbirku bidermajerskih goblena, pastela i akvarela, finih porculanskih figura; siluete jednog vremena, portrete i žanr-grupe bidermajerskog sveta, profile i medaljone; jedan svet koji je znao za stil i težio otmenosti; nobl — svet našeg bidermajera, vojvođanskog. Listajući Sterijina pozorja u spomenaru jednog naivnog, ali ljupkog vremena, koje je verovalo u lepotu, oćrili smo uzbudljive istine o nepremisljivosti našeg mentaliteta i njegovu ćudnu nesavršenost. Oduvek smo sanjali o otmenosti i finoći, a dugo smo hodali i hodimo blatnjavim ćorovima. Naš snobizam nije od juće; on je gotovo prirodna pojava našega sveta.

Postavljajući likove pred ogledala, koja su najkonkrećnija forma laži, mislim, ta ogledala koja nas toliko opsedaju u vremenu — u kojem živimo, vremenu konformizma, lažnih zadovoljstava, veštaćkih potreba i površne radosti — tražili smo u glumi nekoliko osnovnih izraza: prvo, *distanciran odnos* prema liku koji se tumaći, i tako smo dolazili do ćari ironije. Drugo, *restauracija stare, »romantićarske« igre*, koja je imala za nameru da nas vrati u onovremski teatar i doćara sliku minulog vremena. Treće, *ekstemporacija*, kao teńnja da se ukaže na vitalnost izvesnih tema, a naroćito laži. Koreografirajući mizanscen, želeli smo ukazati na apsurdnost svake preciznosti i njenu uzaludnost, a pevajući stare pesme, pokatkad u predstavi, tražili smo zaslužen odmor — pa, »pesma nas je odrđala, njojzi hvala!«

Izvođeći Sterijin smešni svet pred ogledala, želeli smo da ga predstavimo i s lica i s nalićja, i spređa i otpozadi, i spolja i iznutra, i odozgo i odozdo, i levo i desno...

Ta multiplikacija, ta nova likovna figuracija bliska je vizuelnosti ovog vremena...

Prišli smo realizaciji ove predstave s poštovanjem prema Steriji, našoj teatarskoj baštini i potrebama naše publike da se vraća u prošlost kako bi videla ponešto i od sadašnjosti. Sudbina teatra, a i umetnosti uopšte, jeste da uvek traga za novim vizijama života i sveta.*

sterijino delo danas

slobodan a. jovanović

ЛАЖА и ПАРАЛАЗА

ВЕСЕЛО ПОЗОРИШТЕ

Сочинѣно

ЮАННОМЪ С. ПОПОВИЧЕМЪ

Der Lügner und Zuhörer.

У БУДИМУ

Словима Кр. Воевођинаца Пеншанскогъ

1850

Kao i dobar deo valjanih pisaca, Sterija je do punog ugleda došao tek posle svoje smrti. Doba u kojem je živeo nije uvek bilo u stanju da oseti njegovu vrednost. Moglo bi se ćak reći da je Sterija u izvesnom smislu bio u raskoraku sa svojim vremenom. Obrazovanje koje je stekao i priroda kojom je raspolagao nisu se u potpunosti uklapali u duhovne tokove koji su se u međuvremenu sve jasnije oblikovali. On je na određen način, živeo van svoga vremenskog trenutka.

Naroćito su dve okolnosti bile nepogodne za njegovo puno potvrđivanje. Jedna se odnosi na jezik, a druga na pozorište. Nijedno od ovih pitanja nije u prvoj polovini prošlog stoleća bilo rešeno. Jezik je, kao što je poznato, tek sredinom stoleća stao na ćvršće tle. A pozorišta u pravom smislu reći nije bilo sve do početka sedamdesetih godina. Kako se jedan dramski pisac — a Sterija je, i pored pesnićkog i romanopisaćkog rada, u prvom redu, i pre svega, bio to — kako se, dakle, jedan dramski pisac uopšte i mogao pojaviti?

Suviše je smelo tvrditi, ali se izvesne pretpostavke potsvesnih zbivanja ne mogu izbegnuti. Ako je s nepunih trideset godina išašao »na pravac«, kako je pisao Vuku Karadžiću, Sterija je to ućinio oslanjajući se na sredine koje će na pozornicu da iznese. I na taj način, on je izbegao problem jezika koji je tek bio u nastajanju.

S pozornicom je bilo teńe. On je nju doživio u školskim klupama, na tzv. daćkim priredbama. On je nju doživljavao i kao student u Pešti i Kežmarku. S njom će on kasnije doći u dodir i putem diletantskih građanskih druđina. Ali koliko je to daleko od onoga što je neophodno jednom scenskom stvaracu? Dva njegova velika uzora, najveća koja je mogao naći, Šekspir u tragediji, i Molijer u komediji, bili su ne samo pozorišni pisci, nego i pozorišni trubenici — oni koji su živeli sa scenom i koji su se koristili scenskim iskustvima kada su davali završne oblike svojim dramskim tekstovima. Sterija je toga bio lišen. On je scenu nosio u sebi, ona je bila sastavni deo njega, ali se to i takvo osećanje pozornice nije moglo u njemu potpuno razviti. Sterija je bio samonikla biljka kojoj su u podjednakoј meri nedostajali i podzemni sokovi i određeni sunćani zraci.

Dopuštam sebi da ponekad sanjarim o Steriji. I, radeći to, da ga pomeram u vremenu — u vremenu unazad i u vremenu unapred. Najćešće to ćinim u vremenu unapred. Umesto 1806.

* Na marginama rediteljske knjige: Jovan Sterija Popović: »Laža i paralaža« na sceni Srpskog narodnog pozorišta u režiji Radoslava Lazića, premijera 14. decembra 1971.

uzimam 1906, kao godinu njegovog rođenja. I stavljam ga u okvir svega što predstavlja prvu polovinu našega stoleća. No ubrzo — ne znam zašto? — shvatam da je to pomeranje preterano. Dovoljno je ono od pola stoleća, tj. da njegov život počne one godine kada se završio, i da se ugasi one godine kada se slavila stogodišnjica njegovog rođenja. Kakva bi to razlika bila? I šta bi tih pedeset godina značilo za njegov razvoj?

Pre svega, on bi znao šta je srpski književni jezik, onaj jezik na kojem će se izgrađivati srpska nacionalna kultura. Zatim, on bi bio rani posetilac Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, Narodnog pozorišta u Beogradu i Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. On bi na tim pozornicama video i Sekspira i Molijera, koje je već rođenjem potajno nosio u sebi. On bi, pred toga, putovao. Kako je dobro znao nemački, bio bi verni posetilac Burgteatra. Otišao bi i do Pariza, do čijeg mu je jezika bilo veoma stalo, pa bi u Francuskoj komediji upio u sebe svaku Molijerovu reč. Ne bi propustio ni da pređe preko Lamansa, gde bi ga dočekao drugi njegov idol, po imenu Viljem, a u običnom životu poznatiji kao slatki Vil.

Sklon sam verovati da bi se, pod uticajem ovih novih prilika, u njemu izvršio veliki prelom. Nešto zbog grčko-cincarskog porekla, a nešto i zbog mentaliteta starimalog dečaka, začeto, po svemu sudeći, u braku bez ljubavi, on bi se, umesto raspisnom i vrućem Englezu, priklonio cerebralnijem Francuzu, koji bi mu pomogao da sagleda ne samo sva naličja vojvodanske i zašto ne? — srbijanske sredine, nego i da dublje i obuhvatnije prođre u njihovu srž. Kakav bi veliki pisac proizašao iz toga spleta okolnosti?

Jer, komediju zapleta on ne bi voleo, kao što je nije voleo ni u svome pravom životu. Tu nižu dramsku vrstu, on bi ostavio manje ozbiljnim piscima koji su, uostalom, već zauzimali mesto u istoriji naše kulture. A on bi za sebe zadržao dva velika područja; komediju karaktera i komediju naravi — one dve vrste koje je već obdelavao, ali kojima bi sada dao puni sjaj. Pronicljivo oko koje je imao, pomoglo bi mu da stvori potpuni tip našeg Tvrdice, sa ili bez Kir Janje kao podloge. On bi isto tako ostvario našu Kačiperku, sa ili bez Feme kao osnove. Ne bi izostao ni naš Licemer, kojeg je nagovestio u *Rodoljupcima*. A možda bi se poduhvatio da prikaže i našeg Mizantrôpa, koji je potpuno odgovarao njegovoj prirodi i njegovim životnim iskustvima?

Sterija nije bio te sreće. Očigledno je da se rodio znatno pre vremena koje bi potpuno odgovaralo razvoju njegove obdarenosti. U njegovome se slučaju desilo čak i nešto što nije u skladu s prirodnim razvojnim tokovima. Umesto da se vremenom usavršava i produbljuje, naša drama je, sa Sterijom, krenula od najtežih oblika — onih do kojih bi se stiglo tek posle dugih iskustava. Sve što se, međutim, pojavilo posle Sterije, ili skoro sve, čak i kada je zanatski punije i savršenije, bilo je, u stvaralačkom smislu, manje ambiciozno, a često i manje kvalitetno.

Sve ovo navodi da u Steriji vidimo nedovoljno ostvarenog pisca. Nedorečenost je jedna od osobina njegovog dela. Čitajući ili gledajući njegov tekst, ima se osećanje nepotpune razvijenosti i doradenosti. Njegova dela više nagoveštavaju nego što daju. Da bi se njihova snaga potpuno shvatila, potrebno je i lično saživljavanje s tekstem, što je u suprotnosti sa spontanošću koja je vrhunska osobina svakog umetničkog ostvarenja.

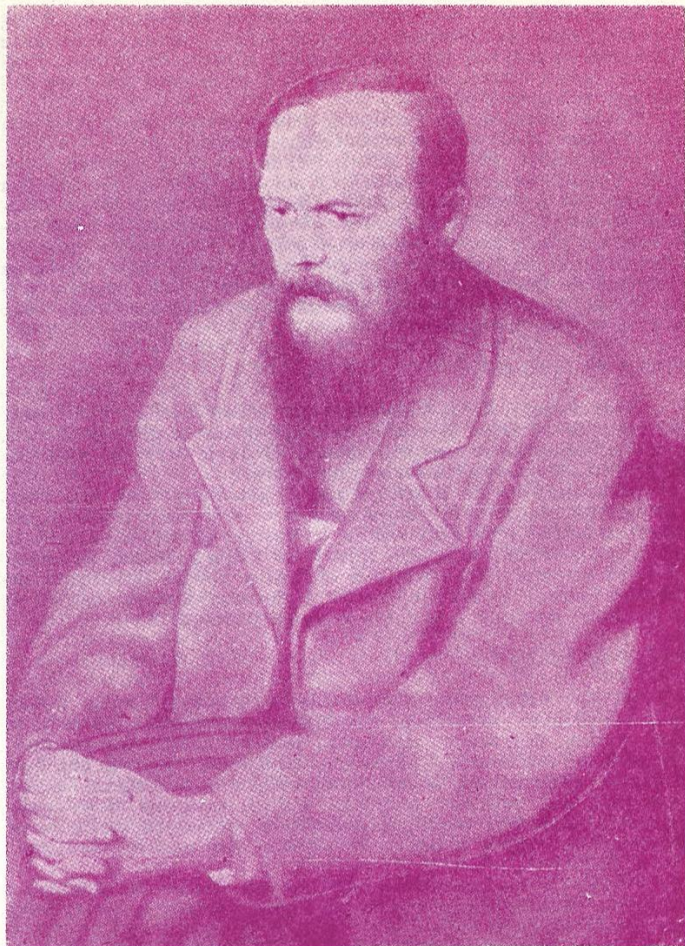
S vremenom i napretkom ovo će se osećanje pojačavati. Već danas se postavlja pitanje da li se Sterija može uključiti u repertoar s uverenjem da će na izvođenje njegovih komada gledaoci spontano hrliti. Neka mi je dopušteno da u to sumnjam. Ono što je Sterija opisivao, u velikoj meri je prevaziđeno. Da bi se ta prevaziđenost zaboravila, potrebna je znatna količina umetničke zrelosti, koje kod Sterije nema u dovoljnoj meri. Ali ne treba ni preterivati. Sve se, ili skoro sve, prevazilazi — čak i Šekspir, čak i Molijer. Vremenu je, odista, teško doleteti.

Vremenu nije odoleo ni Sterija. Ograničenost njegovih tekstova današnjem gledaocu je i suviše jasna. Ona je jasna i njegovim proučavaocima i njegovim tumačima, kao što im je jasna i veličina ovog usamljenika, rođenog da bude kamen međaš u razvoju naše kulture i naše književnosti.

Kako mu se odužiti? I kako održati taj plamen koji pošutaje, ali se nikada ne gasi?

Postoje, po mome osećanju, dva načina. Jedan je u vernosti njegovoj poruci, u prenošenju Sterije novim naraštajima onakvog kakav je bio, sa svima nesavršenostima koje je sobom nosio, ali i sa svima vrlinama koje je sadržavao. To bi bio jedan, da tako kažem, arhaičan način vernosti, koji će, uveren sam, budućim sladokuscima biti prisniji i privlačniji — iako tih sladokusaca nikada neće biti suviše.

Drugi način je u njegovoj modernizaciji, u potčinjavanju ukusa svakog novog naraštaja, u želji da se načini most između ovog pisca koji lagano zastareva i novih naraštaja, koji se sve više udaljavaju od njega. Uspех ovih poduhvata zavisiće od darovitosti onih koji se toga posla budu prihvatili. Sklon sam verovati da će u tim poduhvatima biti i dosta promašaja. Posebno se plašim egzibicionizma dobrog broja reditelja koji će povodom Sterije, i uz pomoć njegovog teksta, pažnju skrenuti na svoju ličnost. Ali verujem da će se naći i daroviti pojedinac koji će načiniti samostalne umetničke tvorevine, dostojne i uzorne i njegovog tumača.

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821—1881)

filosofija čoveka u stvaralaštvu dostojevskog

j. g. kudrjavcev

Kao sinteza filosofije čoveka, u stvaralaštvu Dostojevskog ističe se roman »Braća Karamazovi«, tačnije, knjiga peta »Pro i contra« i knjiga šesta »Ruski monah«, a da i ne govorimo o poglavlju »Veliki inkvizitor«.

Tu kao da se sjedinjuju početak i kraj filosofije čoveka. Kraj — to je problem učitelja i učenika. A početak — to su predstave o prirodi čoveka iz kojih, delajući, proizlaze učitelji, i kojima se rukovode u svojim suprotnim teorijama.

Dostojevski nam pokazuje dvojicu učitelja koji su iskreno zauzeti problemima čoveka, njegovog mesta u životu, njegovih ideala. Dva učitelja proizlaze iz različitog shvatanja čoveka, njegove ličnosti. Ova dva učitelja predskazuju različite puteve čovečanstva.

Dva učitelja su prikazana na dva različita nivoa: Veliki inkvizitor i Hrist, prvi nivo, i Ivan i Zosima, drugi. Dva nivoa, ali jedna ideja.

Učitelj je bio Hrist. Učenje Hrista izlaže njegov antipod Veliki inkvizitor, koji sebe prikazuje kao Hristovog učenika. I mada ne treba uvek verovati Inkvizitoru, u ovom slučaju on ne laže. Inkvizitor ne laže samo zbog sitnica. Inkvizitori koji lažu, iz bilo kakvih razloga, doći će kasnije. Ovaj je početak evolucije inkvizitorstva.

Hrist smatra da je čovekova priroda složena, i priznaje da je ličnost glavna u čoveku. On uzdiže čoveka, smatrajući da on pretpostavlja orijentaciju na »biti«, a ne na »imati«. On ne eksploatiše čovekov mrak i neznanje, i zato na njega ne deluje putem čuda, autoriteta, tajne. On ne želi laž i ide putem istine. On, kao što mu se čini, voli čoveka i čini sve u ime te ljubavi.